

วิจารณ์หนังสือ Book Review
พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)
สถานการณ์พระพุทธศาสนากระแสไสยศาสตร์

เสกฐวุฒิ อินทะจักร์*

* นิสิตปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พระธรรมปิฎก (ปัจจุบันพระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต หรือ ประยุทธ์ อารยางกูร) ท่านเกิดวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2491 อ.ศรีประจันต์ จ. สุพรรณบุรี บ้านของท่านมีอาชีพค้าขาย การศึกษาได้ทุนเรียนดีของกระทรวงศึกษาธิการ เรียนมัธยมศึกษา ท่านบรรพชาเป็นสามเณร วันที่ 10 พฤษภาคม 2494 ขณะมีอายุ 13 ปี ที่วัดบ้านกร่าง อ.ศรีประจันต์ จ. สุพรรณบุรี สอบได้นักธรรม ตี๋ โท เอก เปรี๊ญธรรม 9 ประโยค (ป.ธ.9) ขณะเป็นสามเณร ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ให้อุปสมบทภิกษุในฐานนาคหลวง วันที่ 24 กรกฎาคม 2504 ณ อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ท่านได้รับปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สอบได้วิชาชุดครู พ.ม. มีความรู้ทางภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี ต่อมาท่านได้รับแต่งตั้งเป็นรองเลขาธิการมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ในขณะนั้น) ได้พัฒนา วางระบบ ทางการศึกษา วิชาการ การบริหาร อย่างเจริญก้าวหน้า สืบมาถึงปัจจุบัน ต่อมาท่านได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ในปี 2515 ได้ปรับปรุงกิจการภายในวัดเป็นที่เรียบร้อย แล้วได้ยื่นหนังสือลาออกในปี 2519 แต่ยังคงช่วยเหลือกิจการงานคณะสงฆ์มาตลอด และได้ทุ่มเทให้กับงานวิชาการทางพระพุทธศาสนา จนเป็นที่ประจักษ์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย ท่านได้รับนิมนต์ไปบรรยายและสอน ที่ University Museum, University of Pennsylvania เป็นต้น ท่านยังได้รับการอาราธนาแบบเจาะจงให้เป็นผู้แสดงปาฐกถาในการประชุมนานาชาติขององค์การระดับโลก เช่น เรื่อง Buddhism and Peace เรื่อง Identity of Buddhism เรื่อง Influence of Western vs. Asian Thought on Human Cultural Development เป็นต้น

ท่านได้รับรางวัลพระราชทาน “มหิตลวรานุสรณ์” ปี 2532 รางวัลกิตติคุณสัมพันธ์ “สังข์เงิน” สาขาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปี 2533 ยูเนสโก ได้ถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ ปี 2537 เป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลนี้ เป็นต้น

มีสถาบันทางการศึกษาได้ถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตหลายสาขา สาขาพระพุทธศาสนาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาปรัชญามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สาขาการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ด้านสาขาภาษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นต้น

ท่านได้เขียนหนังสือหลากหลายประเภทในยามที่สังคมวิกฤตการณ์ต่าง ๆ เพื่อเสนอทางออกให้สังคมด้วยหลักพระพุทธศาสนา อาทิหนังสือ “พุทธธรรม” เป็นเพชรน้ำเอก

ของการศึกษาพุทธศาสนา ปัจจุบันท่านทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเป็นเจ้าอาวาส วัดญาณเวศกวัน ต.บางกระทีก อ.สามพราน จ. นครปฐม

หนังสือ “สถานการณ์พระพุทธศาสนากระแสสายศาสตร์” พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม 2539 จำนวน 130 หน้า

หนังสือเล่มนี้ เป็นการเรียบเรียงเนื้อหาของการปาฐกถา ในงานแสดงมฤตดาจิต อาจารย์กรุณา กุศลาสัย ได้รับรางวัลศรีบูรพา ประจำปี 2538 และอาจารย์จำนอง ทองประเสริฐ ได้ดำรงตำแหน่งเลขาธิการราชบัณฑิต ในขณะที่สถานการณ์ของพระพุทธศาสนา มีปรากฏการณ์เรื่องราวในแง่ลบเกิดขึ้นมากมาย โดยมีเนื้อหาที่มุ่งไปถึงความเป็นมาของพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์ส่วนร่วม แก้ปัญหาและช่วยกันสร้างสรรค์ประโยชน์ส่วนรวมของพระพุทธศาสนาและสังคมของเรา (หน้า 7)

“สถานการณ์พระพุทธศาสนากระแสสายศาสตร์” มีโครงสร้างของหนังสือ แบ่งออกเป็น 2 ประเด็นใหญ่ด้วยคำถามและมีข้ออธิบายถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ พร้อมทั้งตัวอย่างเหตุการณ์ ที่ปรากฏในสังคมไทย เสนอวิธีการมอง วิธีการคิด เสนอทางของการแก้ปัญหา ทางรอดของสังคมและพระพุทธศาสนา

ประเด็นที่ 1 ท่านขึ้นด้วยคำถามว่า “เราเป็นอย่างไร?” มีประเด็นที่พระธรรมปิฎก อธิบายถึงคำถาม คือ ชาวร้ายแบบนี้ ก็คือชาวดี ที่ควรปรับใช้ กรณีชาวดีเกี่ยวกับความประพฤติของพระสงฆ์ที่มีอย่างต่อเนื่อง พอรະลอกโน้นผ่านไปยังไม่ทันเสร็จสิ้นระลอกใหม่ก็เกิดขึ้นอีก ชาวร้ายได้ตามติดกันมาเรื่อย ๆ ชาวร้ายเหล่านี้สั่นคลอนความรู้สึกของพุทธศาสนิกชนและความรู้สึกของคนไทยทั่วไปจนกระทั่งมีการใช้คำว่า วิกฤตศรัทธา ชาวเหล่านี้ถือว่าเป็นชาวร้าย แต่สำหรับพระธรรมปิฎกท่านมองว่าเป็นทั้งชาวร้ายและชาวดี สำหรับชาวดีนั้น เรา รู้จักถือเอาประโยชน์จากชาวร้าย เป็นโอกาสที่จะสร้างสรรค์ เป็นสัญญาณเตือนภัย เป็นเสียงปลุก ทำให้ชาวพุทธตื่นขึ้นมาสำรวจตัวเองว่าที่เราประพฤติปฏิบัติกันมานั้นถูกต้องหรือไม่ ถ้าเรามีโยนิโสมนสิการรู้จักพิจารณา ชาวร้ายก็จะเป็นชาวดี (หน้า 10)

จากเทพสุธรรม ในประเด็นนี้ท่านให้มองไปที่หลักการ หลักความเชื่อ และหลักปฏิบัติในพุทธศาสนา 3 ประการ คือ หลักการที่ 1 ย้อนกลับไปมองที่การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาในท่ามกลางความเชื่อต่าง ๆ มีการอ้อนวอน การบูชาขัยมีเทพเจ้ามากมาย แต่พระพุทธเจ้าการเชื่อในอำนาจดลบันดาลของเทพเจ้าทั้งหลายไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้อง ความจริงที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้นเรียกว่า **ธรรม** (หน้า 14)

เมื่อไม่มีใครบังคับ ก็ต้องปกครองด้วยตนเองให้ได้ต้องเรียกร้องกับตัวและฝึกตนเองให้ทำ ธรรมก็คือความจริง ได้แก่กฎธรรมชาติแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย...มนุษย์ต้องการผลอะไรก็ต้องทำเหตุที่จะให้เกิดผลนั้น เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราจะต้องทำก็คือการกระทำเหตุ การกระทำเพื่อให้เกิดผลที่ต้องการด้วยริ้วแรงของเรา เรียกว่า **กรรม** พระพุทธเจ้าตรัสหลักกรรมคู่กับหลักความเพียร (หน้า15) มนุษย์แม้จะทำความกรรมด้วยความเพียรพยายาม แต่ถ้าทำไม่ตรงเหตุปัจจัย ก็ไม่เกิดผลตามที่ต้องการ กรรมไม่ตรงตามธรรม จะอย่างไรให้เกิดผลสำเร็จ ก็ต้องมีปัญญารู้เหตุปัจจัยแล้วทำความให้ตรงเหตุ (หน้า 16) ทำอย่างไรจึงจะรู้จึงจะมีปัญญารู้เหตุปัจจัย ก็ต้องมี สิกขา หรือศึกษา ต้องเรียนรู้ ต้องฝึกฝน พัฒนาค้น สิกขาก็คือ ศิล สมาธิ ปัญญา นอกจากสิกขาแล้วขาดไม่ได้คือ อปัมาทนะ จะต้องมีความไม่ประมาท ใช้เวลาให้เกิดประโยชน์สูงสุด (หน้า18)

มีฤทธิ์มีเดชเป็นได้แก่ผู้วิเศษหมดกิเลสจึงเป็นพระอรหันต์ หลักการที่ 2 ในยุคพุทธกาลนั้น คนเขาเชื่อว่าพระอรหันต์คือผู้วิเศษ ผู้วิเศษมีฤทธิ์ มีเดช มีปาฏิหาริย์ ดลบันดาลทำอะไรได้แปลก ๆ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ทรงพิจารณาว่าจะต้องไปโปรดชนภูมิ 3 พื้นนอ เพราะว่ามีชนภูมิ 3 พื้นนอเป็นที่เคารพนับถือของชาวเมืองราชคฤห์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปพบอรุเวล กัสสปะก่อน ซึ่งถือเอาอิทธิปาฏิหาริย์เป็นเครื่องวัดว่า ถ้าพระพุทธเจ้าไม่มีอิทธิปาฏิหาริย์ก็ไม่มีพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าแสดงให้ประจักษ์แล้วว่า พระองค์มีฤทธิ์ ปาฏิหาริย์เหนือกว่าชนภูมิเหล่านั้น ยอมรับแล้วก็ฟังธรรม คนอินเดียถือเอาอิทธิปาฏิหาริย์เป็นเกณฑ์ต้นสิ้นความเป็นพระอรหันต์ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าประกาศศาสนาจึงต้องใช้อิทธิปาฏิหาริย์ปราบอิทธิปาฏิหาริย์ และพระองค์ได้ตรัสหลักการในเรื่องนี้ว่า ปาฏิหาริย์ มี 3 อย่าง คือ อิทธิปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์คือการแสดงฤทธิ์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์คือการตั้งใจ การทลายใจ รู้ความคิดของผู้อื่น และอนุสาสนีปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์ คือคำสอนทำให้เกิดปัญญาเห็นความจริง พระพุทธองค์ตรัสว่าเราจึงเกียจอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์ เราสรรเสริญแต่อนุสาสนีปาฏิหาริย์เท่านั้น (หน้า 21)

จะทำความดีอย่างพระโพธิสัตว์หรือจะคอยขอความช่วยเหลือจากพระโพธิสัตว์ หลักการที่ 3 คือหลักคติพระโพธิสัตว์ ต้องตรวจสอบให้ชัดว่า คติพระโพธิสัตว์แต่ก่อนนั้นในพระพุทธศาสนาที่เห็นกันได้อย่างไร และปัจจุบันนับถืออย่างไร เรายืนยันถือถูกต้องหรือไม่ พระโพธิสัตว์เป็นคติสนับสนุนการระลึกถึงพุทธคุณ การระลึกถึงพระพุทธคุณนั้นเป็นเครื่องเตือนใจเราให้ระลึกถึงความเป็นมนุษย์ และศักยภาพของมนุษย์ที่มีอยู่ในตัวเราว่า เราที่เป็นมนุษย์อย่างพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นมนุษย์ แต่พระองค์มีความพยายามพัฒนา

พระองค์เองจนกระทั่งตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เราจะต้องพัฒนาตนเอง ต้องฝึกฝนอย่างนั้นด้วย (หน้า 25)

ชาวพุทธขาดการศึกษาเพราะพระไม่สอนหรือพระไม่มีความรู้ที่จะสอน ในประเด็นนี้ท่านได้วิเคราะห์ว่า ถ้าชาวพุทธคลาดเคลื่อนจากหลักการของพระพุทธศาสนา ความคลาดเคลื่อนนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร ถ้าชาวพุทธไม่รู้ก็เพราะขาดการศึกษานั้นเอง ทำให้ขาดการศึกษา เป็นไปได้ไหมว่าผู้มีหน้าที่ให้การศึกษาแก่ชาวพุทธไม่ได้ทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ชาวพุทธ หรือว่าตัวเองก็ไม่มีการศึกษา การที่ชาวพุทธไม่รู้แล้วเข้าใจผิดเชื่อผิดและพระสงฆ์ไม่ได้สอนให้ถูกต้อง (หน้า 31)

พระสงฆ์กับชาวบ้านสู่ความสัมพันธ์ที่วิปริต ท่านยังได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์กันของระบบของพุทธบริษัทเป็นอย่างไร เราแบ่งพุทธบริษัท 4 เป็น 2 ฝ่ายคือบรรพชิตกับคฤหัสถ์ หรือพระสงฆ์กับชาวบ้าน ระบบความสัมพันธ์ที่มีมาแต่เดิมหลักการของเราเรียกว่า “ระบบบุญกุศล” แต่ปัจจุบันความสัมพันธ์แบบบุญกุศลนั้น เปลี่ยนมาสู่ความสัมพันธ์ “ระบบผลประโยชน์” มากขึ้น คือชาวบ้านเวลานี้ (ไม่ใช่ทั้งหมด) ไปวัดโดยมุ่งหวังโชคลาภให้ตนเอง ซึ่งเป็นเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัว ไปมุ่งเอาแต่วัตถุมงคลเท่านั้น ได้วัตถุแล้วก็จบแค่นั้น ความสนใจและความสัมพันธ์กับวัดกับพระสงฆ์ตลอดจนพระศาสนาทั้งหมดของเขา มีแค่นั้น เขาจะไม่สนใจว่าธรรมวินัยเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าสอนอะไร แม้แต่ว่าพระรูปนั้นประพาศได้อย่างไรก็ไม่สนใจ เพราะว่าได้ของที่ต้องการแล้วก็กลับมา (หน้า 35)

หลักการหล่นหายระบบก็พังทลาย ศาสน์เสื่อมสังคมสลายเพราะผลกรรมร่วมกัน ท่านได้นำเสนอว่า ในสมัยรัชกาลที่ 1 และที่ 2 มีความนิยมทำบุญด้วยการถวายความรู้หรือให้การศึกษาแก่พระสงฆ์ จนถึงรัชกาลที่ 3 ก็โปรดให้จ้างอาจารย์บอกพระปริยัติธรรมทุกพระอารามหลวง ...ซึ่งปัจจุบันชาวพุทธไทยแทบไม่มีใครรู้จักวิธีทำบุญแบบนี้ (หน้า 36) ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนไป เมื่อระบบบุญกุศลเปลี่ยนไป ทำให้ระบบการควบคุมทางสังคมด้วยศรัทธาเสียไป พระศาสนาจะเป็นอย่างไร ทุกคนก็อาจจะมองเห็นได้ สภาพเสื่อมโทรมนี้เกิดจากการทำกรรมร่วมกันของชาวพุทธ ทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ (หน้า 39) วัตถุมงคลนั้น พระสมัยก่อนก็ให้เหมือนกัน ใครว่าเหมือน ไม่เหมือนกันหรอก พระธรรมปิฎก ได้ยกตัวอย่างของหลวงพ่อบ้านกร่าง ซึ่งเป็นอุปชฌาย์ตอนที่ท่านบวชสามเณร หลวงพ่อบุ๊เป็นพระที่มีคนนับถือมาก มีชื่อเสียง ในเรื่องของขลังนั้น ท่านไม่เคยพูดถึงเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของขลังเลย มนต์คาถาไม่เคยพูดถึง สิ่งที่ท่านทำคือ สอนธรรมะ (หน้า 43) นับถือพระพุทธศาสนาแล้วทำไมยังเกี่ยวข้องกับของขลัง ท่านมองว่าเป็นสิ่งฟุ้งแอบอยู่และเป็น

สื่อสะพานทอดเปิดทางให้แก่ธรรม ลักษณะสำคัญที่ควรสังเกต 3 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง ของขลังสิ่งศักดิ์สิทธิ์และไสยศาสตร์เหล่านี้ พระสมัยก่อนท่านรู้ไว้ มีไว้ และให้เพื่ออะไร ชาวพุทธชาวบ้านทั้งหลายเหล่านี้โดยทั่วไปก็เป็นปุถุชน สภาพจิตใจของปุถุชนมีจุดอ่อนอย่างหนึ่งคือ ความไม่มั่นใจเกี่ยวกับความเป็นไปในชีวิต ยังหวาดในอำนาจเงินลับที่มองไม่เห็น มีไว้สำหรับปิดช่องความหวั่นใจ เวลานี้คนไทยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลัก หรือนับถือไสยศาสตร์เป็นหลัก ประการที่สอง คือ พระเครื่องของขลังวัตถุมงคลเหล่านั้น สมัยก่อนไม่มีราคา ไม่มีค่าเป็นเงินทอง จะให้ก็ให้ยาก เช่นให้ต่อเมื่อเห็นว่าประพตติดี แล้วก็ให้เปล่า ๆ ปัจจุบันนี้มีราคาเป็นเงินเป็นทอง จนกลายเป็นสินค้า ประการที่สาม คือ เป็นสิ่งเรียกร้องข้อกำหนดทางศีลธรรม เวลาจะให้ท่านจะบอกว่า เธอต้องเว้นจากความชั่ว อันนั้น ต้องประพตติปฏิบัติตัวให้ต่อนั้น ๆ พระจึงจะคุ้มครอง ถ้าหากว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของขลังเหล่านี้ยังเป็นเครื่องเรียกร้องข้อกำหนดทางศีลธรรมอยู่ มันก็ยังมิคุณค่าทางพระพุทธศาสนาอยู่ (หน้า 49)

ถ้าสังคมไทยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ไสยศาสตร์เป็นเพียงสิ่งพวงแพ่งมาสังคมจะมีพฤติกรรมดังนี้ 1. การสอนธรรมะจะปรากฏเด่นเป็นพื้น ส่วนของขลังสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทปไสย์ จะมีเพียงพวงแพ่งหรือแอบแฝง 2. ใช้เป็นเครื่องสื่อสอนธรรม 3. เป็นของให้เปล่า 'ไม่มีราคา' เพราะเป็นสื่อคุณค่าทางนามธรรม 4. เป็นของให้ยาก ไม่เกื่อนกลาด

ถ้าพฤติกรรมเป็นไปในทางตรงข้ามจากนี้ ก็แสดงว่าคนไทยนับถือไสยศาสตร์เป็นหลัก พุทธศาสนาเป็นเพียงสิ่งประกอบเลื่อนกลางอยู่ คือ 1. ไสยศาสตร์และการหวังพึ่งอำนาจลึกลับปรากฏเด่นเป็นพื้นในสังคม ชาวพุทธไม่รู้จักหลักการพุทธศาสนา การสอนธรรมเพียงแอบแฝง 2. ของขลังสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเรื่องของการสนองกิเลสในการหาผลประโยชน์ 'ไม่เป็นการดึงคนขึ้นสู่คุณธรรม' 3. เป็นของมีราคา มุ่งที่เงินทอง ตอบแทนเป็นการซื้อขาย 4. เป็นของหาง่าย มีเกื่อนกลาด ด้อยคุณค่าทางใจ (หน้า 51)

พระธรรมปิฎกยังมองต่อไปว่า ความเชื่อถือเกี่ยวกับอำนาจลึกลับและพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทปไสย์เหล่านี้จะมีอยู่ต่อไปเพียงแต่ให้เป็นที่แอบแฝงอยู่ โดยให้พระพุทธศาสนาเป็นหลัก มีเหตุผลสำคัญคือ 1. เป็นวิสัยปุถุชน เมื่อชีวิตอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมและความเป็นไปที่ตนเองไม่รู้ทั่วถึงและบังคับไม่ได้ ความเข้มแข็งทางสติปัญญาไม่พอ มีความโน้มเอียงที่หวังพึ่งสิ่งเหล่านั้น ท่านมองว่าขึ้นอยู่กับฝ่ายธรรมจะทำหน้าที่ได้เพียงใด 2. ความเชื่อเหล่านี้มีมาก่อนพระพุทธศาสนาเข้ามา และอยู่ในสังคมไทยเคียงคู่มากับพระพุทธศาสนา จนถึงปัจจุบัน เป็นความจริงทางสภาพประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมและ

3. หลักการของพระพุทธศาสนาไม่มีการบังคับศรัทธา ปัญญาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้กันไม่ได้ จึงต้องยอมรับปฏิบัติตามที่เข้าเป็นอยู่ เข้าไปช่วยเหลือแนะนำ ด้วยเมตตากรุณา ให้เขาพัฒนาขึ้น (หน้า 52)

ดัชนีชี้สภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง พระธรรมปิฎกมองว่า ในสังคมไทย เรานั้น ถือกันว่า พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีศีลธรรมมากที่สุด แต่ถ้าหากมองกลับว่าพระสงฆ์ที่ถือว่ามีศีลธรรมที่ดีที่สุดในสังคมไทย ยังเสื่อมทราบถึงขนาดนี้แล้ว คนไทยทั่วไปจะเสื่อมทรามขนาดไหน เพราะฉะนั้นอย่ามามัวติดอยู่เลยว่าพระเลวพระไม่ดี แต่ให้รีบได้สติแล้วมองคนไทยทั่วไปเวลานี้จะแย่ขนาดไหน สภาพนี้พระเป็นดัชนีชี้สภาพสังคมไทย ต่อไปก็ชี้สภาพสังคมและเศรษฐกิจ ในเมื่อประชาชนไม่มีความมั่นใจในชีวิต ชีวิตอยู่ด้วยความลำบาก เสี่ยงมาก ก็จะทำให้หาสิ่งยึดเหนี่ยวมาประกันความรู้สึกภายใน จึงหันไปหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (หน้า 58-59)

จากเทคโนโลยี ไทยได้ความสบายโดยไม่ต้องทำอะไร สังคมไทยเป็นสังคมที่ไม่ได้มีภูมิหลังในการผลิตสร้างสรรค์เทคโนโลยีเอง สังคมไทยอยู่สุขสบายอยู่แล้ว อยู่ ๆ ก็มาเจอเทคโนโลยีสำเร็จรูปเข้าเสริมความสะดวกสบายยิ่งขึ้นอีก เรามีความสัมพันธ์กับเทคโนโลยีแบบผู้บริโภค ขาดความสัมพันธ์แบบผู้ผลิต เราไม่ได้มีนิสัยใฝ่รู้ ชอบแต่บริโภค ไม่มองแบบนักประดิษฐ์ คนไทยที่ชอบสบายเจอปัญหาที่ยากเข้าหันไปพึ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้ช่วย “กลายเป็นระบบถ้ายโอน” ความรับผิดชอบ พระพุทธเจ้าสอนหลักธรรมพื้นฐานไว้เรียกว่า องค์กรของอุบาสกอุบาสิกา 5 ประการ คือ 1. มีศรัทธา เชื่อมีเหตุผลมั่นในพระรัตนตรัย 2. มีศีลอย่างน้อยดำรงตนได้ในศีล 5 3. ไม่ถ้อยมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล มุ่งหวังผลจากการกระทำ มิใช่โชคกลาง หรือต้นสังกัดดีสิทธิ์ 4. ไม่แสวงหาทักษิณยานนอกหลักคำสอนนี้ 5.เอาใจใส่ทะนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา ผู้ใดมีธรรม 5 ประการนี้พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่าเป็นอุบาสกรัตน์ อุบาสิการัตน์

ประเด็นที่ 2 เราจะทำอย่างไร ในประเด็นที่ 2 นี้พระธรรมปิฎก ได้เสนอถึงหลักการ วิธีการทางออกของปัญหาที่มาว่าในประเด็นที่ 1 ว่า “เราเป็นอย่างไร” เป็นลำดับ คือ การพัฒนากำลังคนขึ้นไปให้มีคุณสมบัติตามหลักการ การที่จะชำระสะสางปัญหาและฟื้นฟูความเจริญมั่นคงของพระศาสนานั้น ในระยะยาวจะต้องวางรากฐานให้แน่นอน หากมีความคลาดเคลื่อนออกไปก็ต้องรู้และจัดการปรับกันใหม่ให้ถูกจุดถูกที่ สิ่งสำคัญที่จะต้องทำในตอนนี้เป็น 1. การทำความเข้าใจกันให้ชัดเจนเกี่ยวกับหลักการของพระพุทธศาสนา แล้วดึงกันกลับเข้าสู่หลักการนั้น 2. การพัฒนาชาวพุทธให้มีคุณสมบัติพร้อมที่จะรับผิดชอบ

ต่อพระศาสนา และเจริญงอกงามต่อไปด้วยการศึกษาที่ถูกต้อง 3. การจัดปรับระบบต่าง ๆ โดยเฉพาะระบบความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านที่ทวีบริตผิดเพี้ยนไป (หน้า 70)

การที่จะรักษาพระศาสนาได้ เราต้องตั้งตัวลุกขึ้นมาแล้วช่วยกันรับผิดชอบ โดยเริ่มที่ตัวเอง เมื่อตัวเองมีคุณสมบัติ ตั้งหลักได้แล้ว ก็ใช้คุณสมบัติความรู้ดีงามนั้น ออกมาทำกิจหน้าที่ (หน้า 71) พุทธบริษัท 4 ต้องมีคุณสมบัติ 3 ประการ จะสามารถรักษาพระศาสนา คือ 1. เป็นผู้แก้ปัญหาแก้วุ่นวาย สามารถ ผีอกบรมดีแล้ว เป็นพหูสูตร 2. เรียนคำสอนของอาจารย์แล้ว เอาไปบอก เอาไปแสดง เอาไปสั่งสอนชี้แจงอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจตามได้ 3. เมื่อมีปรีชาพาทคือคำกล่าวจ้าวจาบพระธรรมวินัย คำกล่าวนอกริตนอกรอยผิดหลักพระศาสนาเกิดขึ้น ก็สามารถแสดงธรรม กำราบคำสอนผิดพลาดนอกหลักการนอกธรรมวินัยนั้นอย่างได้ผล (หน้า 75)

พระปรากฏตัวเมื่อไหร่ จะพูดหรือไม่ ก็ต้องให้ธรรม การที่พระสงฆ์ทำหน้าที่ให้ธรรมทานนั้น ปกติให้ด้วยการพูด การสอน ที่จริงธรรมนั้นให้โดยไม่ต้องพูดก็มี พระเณรที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ บางที่ยังพูดไม่เป็น สอนไม่เป็น อธิบายไม่เป็น มาปรากฏตัวขึ้นที่ไหน การปฏิบัติของท่านโดยความเป็นผู้สำรวม เป็นผู้มีสมณรูป ตั้งอยู่ในพระธรรมวินัย ทำให้เกิดผล คือทำให้จิตใจของญาติโยมผ่องใส สบาย ชื่นใจ (หน้า 81)

ถ้าระบบความสัมพันธ์ดี ก็รักษาพระศาสนาและสังคมได้ พระธรรมปิฎก ท่านได้ยกหลักการในทศ 6 หลักอามิสทานและธรรมทาน ซึ่งอยู่ในทศสุดท้าย คือทศเบื่องบน พระภิกษุสามเณรกับญาติโยม ฝ่ายโยมจะต้องปฏิบัติต่อพระสงฆ์ คือ 1. จะทำอะไรก็ทำด้วยเมตตา 2. จะพูดอะไรก็พูดด้วยเมตตา 3. จะคิดอะไรก็คิดด้วยเมตตา 4. ไม่ปิดประตูบ้าน เต็มใจต้อนรับ และ 5. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4 ฝ่ายพระเณรมีหน้าที่ต่อญาติโยม 6 ข้อ คือ 1. ห้ามปรามจากความชั่ว 2. ให้ตั้งอยู่ในความดี 3. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม 4. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง 5. สิ่งที่ได้ฟังมาแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง และ 6. บอกทางสุขสรวรค์ให้ จะเห็นว่าหน้าที่ของพระเณร 6 ประการเป็นการปฏิบัติที่ทำด้วยเมตตา ลองสำรวจดูว่าพระสงฆ์เราทำหน้าที่ 6 ข้อ ถูกต้องไหม ถ้าพระสงฆ์ไม่ทำหน้าที่ที่แสดงว่าเกิดวิปริตผันแปรขึ้น ถ้าพระเณร ญาติโยมปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องก็จะรักษาระบบความสัมพันธ์แบบบุญกุศลได้ (หน้า 89-90)

ต้นตอขึ้นมา จะได้ตั้งต้นขึ้นมาใหม่ ให้พระสงฆ์เป็นปัจจัยสร้างสรรค์พัฒนาคนและสังคม ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่า เหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่จะทำให้เราเดินทางมาสู่สภาพเช่นนี้ได้ อย่างไร มองในแง่หนึ่งก็คือการคลาดเคลื่อนจากหลักการของพระพุทธศาสนา เพราะขาด

การศึกษา การให้ชาวพุทธมีความรู้ต้องเน้นที่พระสงฆ์ก่อน เพราะเป็นตัวแกนในการศึกษา พระธรรมวินัย เข้าใจหลักพระพุทธศาสนา การศึกษาคือการพัฒนาค้น พระสงฆ์เป็นสถาบัน ที่มีสถานะมีหน้าที่ เป็นพิเศษในฝ่ายที่จะต้องเป็นปัจจัยสร้างสรรค์สังคม ถ้าไม่สามารถ สร้างสรรค์ได้ ก็จะเป็นผลผลิตของสังคม ถ้าเป็นเพียงผลผลิตของสังคมก็จะเป็นดัชนี ชี้อาชีพสังคม ทำอย่างไรจึงจะเป็นปัจจัยสร้างสรรค์สังคมได้ คือมีการศึกษา (หน้า 92-93)

ถ้าการปกครองเสียหลัก อาจนำพระออกจากพุทธศาสนา ในเรื่องนี้พระธรรม ปิฎกได้มองว่า พระสงฆ์เริ่มต้นมีผู้ปกครองคือพระอุปัชฌาย์ ถือว่าพระอุปัชฌาย์เป็น ผู้ปกครอง เพื่อเป็นเครื่องประกันว่าผู้ที่บวชเข้ามานั้นจะได้รับการฝึกฝนในไตรสิกขา พัฒนา ให้เจริญงอกงามในพระธรรมวินัย ชีวิตของพระสงฆ์รวมถึงชาวพุทธทั้งหมดคือชีวิตแห่งการ ศึกษา ศีล สมาธิ ปัญญา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา ขณะนี้เรามีการ ปกครองคณะสงฆ์ทั่วประเทศ เราปกครองพระสงฆ์ทั่วประเทศเพื่ออะไร ดูตามหลักการนี้ คือการปกครองเพื่อให้เกิดการศึกษา (หน้า 95-97)

ถ้าอาแต่ตามบ้านเมือง จะเสียหลักตัว ประเด็นนี้ท่านมองแบบหนัก ๆ ว่า เวลานี้ การปกครองของพระสงฆ์เราเน้นไปแบบบ้านเมือง กลายเป็นการปกครองเพื่อการปกครอง หรือการปกครองเพื่อความสงบเรียบร้อยแบบเลื่อนลอย เน้นอำนาจ เน้นการบังคับ การควบคุม ลงโทษ ไม่ได้คิดว่าทำอย่างไรทำอย่างไรเราจะปกครองด้วยการอดหนุนส่งเสริม ให้คนมีโอกาสทำดีกันให้มากที่สุด (หน้า 98) ท่านมองว่า ด้านรูปแบบตามบ้านเมืองได้บ้าง แต่เนื้อหาสาระพระต้องนำและเป็นผู้นำให้ ชีวิตของพระสงฆ์อยู่ด้วยการศึกษา การปกครอง ก็เพื่อการศึกษา ถ้าไม่มีการศึกษา การปกครองก็หมดคุณค่า ไร้ความหมายไม่ได้ประโยชน์ (หน้า 105)

ผู้เขียนมองว่า มนุษย์ไม่มีการศึกษา สู้สัตว์ธรรมดาไม่ได้ แต่พอมนุษย์ฝึกตนดี ก็ ประเสริฐยิ่งกว่าเทวดา ทำไมพระพุทธศาสนาจึงถือหลักไตรสิกขา เพราะว่า พระพุทธเจ้า ตรัสว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก เรียกว่า “ทัมมะ” เพราะเป็นคนเราจึงเรียกว่า “ปุริสทัมมะ” ความประเสริฐของมนุษย์อยู่ที่การฝึก มนุษย์ฝึกได้ไม่มีที่สิ้นสุด (หน้า 111-112) มนุษย์ที่ ฝึกดี มีชีวิตที่ศึกษาเรื่อยไป ในกระบวนการที่ครบทุกด้านเต็มทั้งคนพระพุทธเจ้าประทาน หลักการในการฝึกฝนพัฒนาตน เรียกว่าไตรสิกขา เป็นระบบบูรณาการครบทุกด้านของ ชีวิตคนหรือทั้งตัวคน เป็นไปอย่างมีดุลยภาพ (หน้า 113)

ผู้เขียนชี้ให้เห็นหลุมชีวิตต่อไปว่า พอสุข พอสำเร็จ หรือลูความดี คนเรานี้มัก ตกหลุมความประมาท ความประมาทนี้เป็นหลุมดักหรือหลุมพรางใหญ่ ผู้ที่ทำอะไรได้ดี

คนที่มีความสุข คนที่ประสบความสำเร็จ มักจะมากดทิ่มความประมาทนี้ ทำให้หมุนเวียนไปในวงจรแห่งความเสื่อมและความเจริญของปวงชน อนิจจังเตือนให้ทำความเพียรทั้งนั้น ที่สุดทรงตรัสปัจฉิมวาจาว่า อัปมาเทนะ สัมปาเทนะ ยังโยงความไม่ประมาทไปหาอนิจจังว่า วายธัมมา สังขารา อัปมาเทนะ สัมปาเทนะ สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม (หน้า 119)

ผู้เขียนยังเสนอ วิธีคิด ว่า ลึกซึ้งคอยฝึกฝนปรับแก้มีแต่เจริญพัฒนา ไม่ประมาท หนุนเรวยิ่งก้าวหน้าไม่หยุด สิ่งทั้งหลายย่อมเปลี่ยนแปลงไป แต่มันไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเลื่อนลอย มันเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ถ้ามีเหตุปัจจัยให้เสื่อมมันก็เสื่อม ถ้ามีเหตุปัจจัยให้เจริญมันก็เจริญ เพราะฉะนั้น มนุษย์ต้องมีการศึกษา เพื่อจะได้มีปัญญาเข้าใจ เหตุปัจจัย จะได้ทำเหตุปัจจัยที่ถูกต้อง ถ้าจะให้พระศาสนาเจริญ พระสงฆ์จะต้องอยู่ในไตรสิกขา (หน้า 121)

ชาวพุทธต้องเป็นคนที่เข้มแข็ง มีศรัทธาชนิดที่มั่นใจในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ที่จะดีเลิศประเสริฐได้ด้วยการฝึก และหวังผลจากการกระทำ พยายามพัฒนาตัวให้ ฟังตนได้ หลักการแห่งกรรมก็ดี สิกขาก็ดี ความไม่ประมาทก็ดี ล้วนทำให้เกิดความเข้มแข็งที่จะก้าวต่อไปทั้งนั้น ชาวพุทธจะต้องสร้างสรรค์และพัฒนาตัวต่อไป เหมือนอย่าง พระโพธิสัตว์ ไม่ใช่คอยขอความช่วยเหลือจากพระโพธิสัตว์หรือเทพเจ้าทั้งหลาย ธรรมสูงสุด แม้พุทธศาสนาจะไม่ปฏิเสธเทวดา แต่ถือว่าธรรมต้องเหนือเทพ (หน้า 126-127)

บทสรุป หนังสือเล่มนี้ แม้พระธรรมปิฎกท่านได้นำเสนอไว้ ตั้งปี 2538 แล้วก็ตาม ด้วยคำถาม 2 ประเด็นหลัก คือ เราเป็นอย่างไร สืบสาวถึงภูมิหลังของการเกิดของ พุทธศาสนา เหตุปัจจัยของการเกิดปัญหา ความเชื่อ พฤติกรรมของพระสงฆ์ หรือชาวพุทธ ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์เอง ชาวบ้านเอง ล้วนเป็นผู้ก่อให้เกิดปัญหา และมีส่วนร่วม ในการกระทำนั้น ๆ อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และเราจะทำอย่างไร ท่านได้เสนอทางออก หลักการ วิธีการของการแก้ไขปัญหาที่เกิดกับพระศาสนา และผู้อ่านชอบมากคือ พระพุทธ ศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา และการปกครองคือการจัดการการศึกษา ไม่ใช่การการ บังคับ ลงโทษ และท้ายของเล่มท่านนำเสนอด้วยปัจฉิมโอวาท คือความไม่ประมาท คนพุทธต้องเป็นคนไม่ประมาท

คุณูปการของหนังสือเล่มนี้ เนื่องจากผู้เขียนเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา เป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องทั้งในประเทศและระดับโลก ระดับองค์การยูเนสโก สหประชาชาติ จึงมีเนื้อหาสาระเต็มไปด้วย เหตุผล ข้อคิด หลักการ วิธีการ ผู้อ่านจะได้

คือ 1. เข้าใจปัญหาของพระศาสนา ปัญหาของพระสงฆ์ ปัญหาพุทธศาสนากับไสยศาสตร์
2. รู้ว่าสังคมไทยตกลงพุทธศาสนาเด่นหรือไสยศาสตร์เด่น และ 3. รู้เข้าใจพระพุทธรศาสนา
เป็นศาสนาแห่งการศึกษา วิธีแก้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้านที่เป็นระบบ
ผลประโยชน์ได้อย่างไร